

De schok van inzicht en verandering

Midden in het boek Jesaja klinkt de stem op van een geheimzinnige figuur, die bekend staat als 'de Knecht van de Eeuwige', diens vertrouwde, zijn *intimus*. Ook klinken stemmen van anderen óver dit personage de Knecht. Welke rol speelt hij in dit dramatisch stemmenspel in het hart van deze verzameling profetieën? Ik wil proberen aan zijn gestalte wat contouren te geven. Daarvoor is het nodig even goed naar het boek Jesaja als geheel te kijken.

Het boek beslaat zeker vijf eeuwen, van vóór de grote ballingschap tot lang daarna. Het is als een literaire kathedraal, beter nog: als de driedelige basiliek van Vezelay in Frankrijk. Dáár: een ruime, hoge Romaanse voorhal. Dan een enorm middenschap, met zuilen en kapitelen vol afbeeldingen. Tenslotte het Gotische koor, de hoge ramen reikend naar het licht.

In de 'eerste Jesaja' (1-39), de *voorhal*, klinken radicaal kritische profetieën over allerlei misstanden uit Jesaja's eigen dagen. Het *middenschap*, de 'Tweede Jesaja' (40-55), verplaatst ons naar zo'n twee eeuwen later, alweer ná de Babylonische ballingschap. Het is een boeiend hoorspel en kijkspel, met al die kapitelen over jonkvrouw Sion, de vreugdebode, de Knecht. En dát schouwspel leidt ons als vanzelf naar het *koorverhoog*, de 'Derde Jesaja' (56-66), met zijn visioenen over een einde dat geen einde is, maar een einder: een wenkende én wijkende horizon van verwachting: 'Zie, de dag komt!'. Dat is de voleindingsdag van gerechtigheid, de 'dag van de Eeuwige', waarop alle profetie uiteindelijk is aangelegd en afgestemd.

..Maar daar zijn we nog niet in deze adventsviering. We zijn nog in het middenschap. We horen de stemmen die opklinken, de kijken geboeid naar de scènes die zich daar afspelen. De Eeuwige die daar aan komt zetten, een hele kudde in zijn armen; Sion die ontwaakt is en zich in haar mooiste pronkgewaad hult; bergen die geslecht, dalen die opgehoogd worden, om ruim te maken voor de terugkeer van de ballingen, de verheffing van de verworpenen...

Waar dan? Hoe dan, wanneer dan? Waarom gebeurt er helemaal niets, al die uitroepen en al die oproepen ten spijt? Al wéér zo'n religieuze tekst met veel kabaal, maar weinig inhoud? Waar blijven die volkeren uit Jesaja's profetische visioenen, om getuigen te zijn van een unieke bevrijdingsdaad van de Eeuwige, van de terugkeer van al die verdoelden in deze wereld? Je krijgt de indruk dat die volkeren denken: we hebben wel wat anders te doen – en dat dachten wij eigenlijk ook al. Waar blijven trouwens die ballingen zelf? Sion blijft op de uitkijk staan, maar zij zijn in geen velden of wegen te zien. Hoe, waar, wie, wanneer: het is de oervraag. Die van Johannes de Doper in de gevangenis, in het evangelie dat vandaag her en der in de wereld gelezen wordt: 'Ben jij het die komen zou, of hebben we een ander te verwachten?'. De verzetsman Henk van Randwijk zei ooit over de engelenzang in de kerstnacht: 'Als het niet waar is, is alleen al dat verhaal zo onvergelijkelijk schoon, dat ik bereid ben tot mijn dood de oren te spitsen of ik het soms horen mocht'. Maar waar *is* dan die vrede op aarde. Waarom gebeurt er niets – waarom gebeurt *het* niet?

De figuur van 'de Knecht, de dienaar van de Eeuwige', wil een antwoord zijn op die oervraag. In de loop van het middendeel krijgt dit personage steeds meer de trekken van de rechtvaardige die de weg gaat van het vertrouwen in het woord van de Eeuwige. Hij blijft onbegrepen. Meer nog: hij ondervindt verachting en verwerping. Hij zal werkelijk van recht en gerechtigheid spreken, zonder kabaal, als een leerling van de Eeuwige, die zijn opdracht even geduldig als trouw blijft vervullen. Maar hij wordt, zo blijkt in groeiende mate, niet geloofd, sterker nog: hij wordt niet geduld. Hij staat er alleen voor. Tot het moment, aan het slot van het middendeel, dat het inzicht bij de *velen* begint door te breken. Dan begint het hun te dagen wat die *ene* voor hen betekent: 'wij zagen hem als een verstoteling, als iemand voor wie men het hoofd afwendt. Maar om ónze wandaden werd hij gebroken, tot óns welzijn. Door zijn toedoen zal immers het welbehagen van de Eeuwige werkelijkheid worden'.

Hoezo, 'tot óns welzijn'? Wie is deze 'Knecht van de Eeuwige'? De antwoorden zijn door de eeuwen heen talrijk geweest. Het is Israël zelf. Nu ja, het 'ware' Israël. Het is, zegt de joodse

Targoem, niemand minder dan de messias die komen zal. En toen de zo door en door joodse evangelist Matteüs het geheim van de weg van Jezus moest schetsen, kleurde hij die weg in met de tinten van de knechtsliederen. Maar uiteindelijk gaat het niet om de vraag: *wie?* Het gaat om de vraag: *wat?* Wat bewerkt dit personage in het drama? Op de rand van het slotdeel van Jesaja's bouwwerk, daar waar het licht bijna letterlijk begint binnen te vallen, klinkt het antwoord. Deze rechtvaardige is een lichtdrager en hij, die ene, brengt bij de velen een schok van inzicht, inkeer en verandering te weeg.

Allicht betrok de vroege, toen nog echt joods-christelijke kerk dit op Jezus als de 'Christus'. Tot vandaag toe gedenken wij dat, stellen wij die ontdekking present. Juist zó gaan onze ogen open voor andere eenlingen die de velen tot inkeer en verandering brengen – of minstens zouden *kunnen* brengen. Veertig jaar geleden sprak Martin Luther King van zijn droom. Hij werd vermoord. Wat hebben we gedaán? 'Did Martin Luther King just die in vain?', zong Nina Simone één dag na de moord. Nee! Nu, veertig volle woestijnjaren later, komt er toch iets van 'het andere Amerika' in zicht. Rosa Parks stond niet op, 'iemand stelt de vraag, iemand verzet zich' – en waarachtig, ze bewerkte een schok van schaamte en verandering. De ene en de velen: wat zijn daar een varianten op, in grote verbanden, politiek, economisch, en in kleine, soms verborgen verbanden. Zestig jaar Verklaring van de rechten van de mens, zestig jaar Amnesty International: de aandacht blijven vragen voor die enkeling hier, of dat groepje dáár, allen die hun stemmen blijven verheffen tegen wat niet bestaan mag. Sommigen zijn spoorloos verdwenen – maar niet vergeten. Hun stem klinkt op, dan hier, dan daar. En soms gaan er ogen open: wat hebben we gedaán? Economen als Jan Tinbergen, Harry de Lange of Bob Goudzwaard schreven ooit over de 'economie van het genoeg'. En nu, nu de zeepbellen uiteenspatten, beginnen sommigen het te zien en vragen te stellen. Of een ander soort voorbeeld: Ria van der Heijden en haar 'Huisjes-project' voor schizofrene mensen; wie hier iets van weet, weet ook iets van het enorme belang van haar taaie gevecht tegen instituties en onbegrip. En er gebeurt iets! Mayra Avellar uit Brazilië, 17 jaar, slooft zich uit voor de kinderen in sloppenwijken. Onbegonnen werk? Zij doet het, en de knuffel die Desmond Tutu haar gaf, blijft op je netvlies staan. En dan was er nog, dicht bij huis., die stille, rechtvaardige mantelzorger, zonder enige ophef of kabaal. En opeens kan het ons, die minstens ook een handje hadden kunnen uitsteken, gaan dagen: wat hebben we (niet) gedaán? En zo verder.

En zo verder, het middenschip van het boek Jesaja door. In de richting van het verhoogde koor, waar de 'God van de gotiek' verschijnt (Schulte Nordholt). En zo verder, zie het doek hier achter mij: in het spoor van de veelkleurige menigte vóór en mét ons, uitziende naar dat dunne streepje licht daar aan de horizon, de einder van blijvende verwachting.

Op die weg brengt ons het profetische drama van de Tweede Jesaja en de stem van de Knecht. Hoor, een stem klinkt op! En je voelt de aarzeling bij jezelf: *is*, of *wordt* dit ooit allemaal echt waar?

Ik weet het niet, ik heb geen bewijs in handen. Alleen die teksten en die paar tekenen. Ik kan er alleen maar vertrouwen in stellen. 'Want geloven', schreef Cor Jellema in een gedicht dat mij heel lief is, 'want geloven, dat geeft van een soort van eeuwigheid een glimp'

Moge het zo voor ons zijn.